

Програма розвитку Організації об'єднаних націй в Україні

ОСВІТНІЙ МОДУЛЬ **«Основи стратегії сталого розвитку в Україні»** **(для 10 класу, 34 годин, 1 година на тиждень)**

Актуальність впровадження освітнього модуля у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів України.

В умовах масштабних суспільно-політичних змін, які відбуваються в Україні, економічних перетворень, а також зростання антропогенного навантаження на природу, розроблення та впровадження в конкретні плани дій держави стратегії сталого розвитку (СР) є вимогою часу. Доцільність переходу до СР визначається як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, що пов'язані з євроінтеграційними прагненнями України та необхідністю виконання міжнародних зобов'язань. Стратегія переходу до СР має ґрунтуватися на аналізі тих дисбалансів, які існують в економічних, соціальних та екологічних сферах, і на визначенні подальших шляхів їх подолання.

За роки незалежності в Україні склалася нераціональна структура природокористування та управління соціально-економічним розвитком держави, яка є неефективною та екологічно небезпечною. А саме, яскраво виражена сировинна спрямованість експорту, що загрожує перетворенню України на сировинний придаток розвинутих країн.

Відмінною ознакою і фундаментальним принципом сталого розвитку є екосистемний підхід до вирішення проблем будь-якого масштабу і рівня: глобального, національного, регіонального та місцевого. На підставі такого підходу мають бути змінені нестійкі моделі виробництва, споживання і життєдіяльності в інтересах сучасного та прийдешніх поколінь. Підтвердження даної позиції міжнародної спільноти є наступне положення: «Держави співпрацюють на засадах глобального партнерства з метою збереження, захисту і відтворення здорового стану і цілісності екосистеми Землі» (рішення Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002).

На реалізацію такого підходу в Україні спрямована Комплексна програма впровадження на національному рівні рішень, ухвалених на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002), затверджена Кабінетом Міністрів України у 2003 р.

Відхід від традиційної «ресурсної і споживацької» стратегії розвитку потребує зміни поведінки суспільства, розроблення нових концепцій

державного управління, підприємницької діяльності, зміни методології оцінки ролі та значення екосистем у житті людини і суспільства.

Повага до природи, яка формується через екологічну культуру, духовність та усвідомленість наслідків своєї діяльності, визнана однією з фундаментальних цінностей людства (Декларація тисячоліття ООН).

У відповідь на глобальні екологічні загрози, були прийняті три Конвенції ООН, а саме: Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, Конвенція про охорону біологічного різноманіття, Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням. Їх завдання – спрямовувати країни на шлях сталого розвитку. Україна ратифікувала всі три Конвенції.

Україна продемонструвала значні досягнення на шляху до ефективного врядування у сфері навколишнього середовища; зокрема у грудні 2010 р. було прийнято Закон України «Про основні засади (Стратегію) національної екологічної політики». Цей Закон передбачає стабілізацію та поліпшення стану довкілля за рахунок інтеграції екологічних пріоритетів до різних напрямів соціально-економічної політики України. В Україні були розроблені пріоритети національної екологічної політики, які враховують принципи та положення трьох вищезазначених Конвенцій Ріо.

Пояснювальна записка

Невідповідність між темпами розвитку людства та ступенем відбиття їх у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів України зумовила потребу в створенні спеціального освітнього модуля з питань сталого розвитку.

Модуль розраховано на учнів 10 класу, які вже певні знання та навички з природничих, економічних та правових галузей знань. Зміст навчального матеріалу модуля сприятиме набуттю учнями певних знань та навичок, необхідних для прийняття рішень у майбутній професійній діяльності згідно з принципами сталого розвитку.

Ознайомлення з теоретичним та виконуючи практичні роботи дозволить учням більш докладніше вивчити питання зміни клімату, збереження біологічного різноманіття, запобігання поширенню процесів опустелювання.

Також спецкурс сприятиме розповсюдженню знань щодо глобальних екологічних проблем та розуміння впливу ставлень та поведінки населення у локальних місцевостях на глобальні наслідки для довкілля регіону, держави, планети.

Мета освітнього модуля: сформувати активну громадянську позицію учнів щодо збалансованого розвитку економіки, політики, суспільства України шляхом активного застосування знань про сталий розвиток у повсякденному житті.

Завдання освітнього модуля наступні:

- сформувати на основі фундаментальних знань природничих, економічних та правових наук системні знання про сталий розвиток;

- сприяти оволодінню учнями науковими знаннями для розуміння взаємозв'язку у системі «людина – наука – виробництво – суспільство – природа»

- допомогти учням сформуванню цілісного уявлення про сучасні проблеми суспільства;

- сприяти розвитку особистої відповідальності за майбутнє суспільства, розвиток соціально-економічних систем та збереження довкілля.

Програма освітнього модуля побудована з огляду на дотримання системності знань та практичних навичок учнів, певної послідовності та наступності навчального матеріалу, а саме – виявлення зв'язків людини з природою; спостереження та аналіз змін у навколишньому середовищі, що відбуваються під впливом діяльності людини; вивчення наукових основ вирішення існуючих проблем.

Основними формами та методами проведення навчальних занять модуля є лекції, дискусії, практичні роботи, семінари, рольові ігри.

Основними формами перевірки знань учнів є захисти суспільнозначимих проектів, аналітичні висновки за результатами виконаних практичних робіт.

Навчальні заняття за відповідно до програми модуля проводяться один раз на тиждень (34 години на навчальний рік). Практична частина модуля складається з 14 годин, а теоретична – 20 годин. Але, за вибором вчителя, навчальні заняття теоретичної частини модуля можна проводити у форматі практичної роботи.

Автори:

Ісаєнко Володимир Миколайович, доктор біологічних наук, професор, директор Інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, консультант ПРООН в Україні у сфері освіти і науки

Тимочко Тетяна Валентинівна, голова Всеукраїнської екологічної ліги

Пащенко Олена Вікторівна, координатор Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта», науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Малікова Світлана Олександрівна, науковий співробітник Інституту інноваційних технологій та змісту освіти Міністерства освіти і науки України

**Тематичний план освітнього модулю
«Основи стратегії сталого розвитку в Україні»**

№	Тема	Норми навчальної роботи (год.)	Теоретична частина (год.)	Практична частина (год.)
	Вступ	2	2	
1.	Національний шлях до сталого розвитку	5	3	2
2.	Пріоритети сталого розвитку України в економічній сфері	6	3	3
3.	Пріоритети сталого розвитку України в соціальній сфері	6	3	3
4.	Пріоритети сталого розвитку України в екологічній сфері	6	3	3
5.	Стратегічні засади формування сталого розвитку в Україні	6	3	3
	Узагальнення	3	3	
	Разом	34	20	14

**Тематичний план освітнього модулю
«Основи стратегії сталого розвитку в Україні»
(для учнів 10 класу, 34 години, з них 2 години в резерві,
1 година на тиждень)**

Вступ (2 год.).

1. Поняття сталого розвитку. Фундаментальні основи розвитку і стійкості систем.
2. Шлях до сталого розвитку в світі.

Тема 1. Національний шлях до сталого розвитку.

Теоретична частина (3 год.).

- 1.1. Історія виникнення та становлення концепції сталого розвитку.
- 1.2. Світові самміти зі сталого розвитку.
- 1.3. Історія створення Концепції сталого розвитку України.

Практична частина (2 год.).

- 1.4. Ознайомлення з основними законодавчими актами України з питань сталого розвитку.
- 1.5. Ознайомлення з концепцією сталого розвитку України.

Тема 2. Пріоритети сталого розвитку України в економічній сфері.

Теоретична частина (3 год.).

- 2.1. Стратегія розвитку національної економіки та її структурна перебудова на засадах сталого розвитку.
- 2.2. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату.
- 2.3. Моделі виробництва та споживання: збалансоване природокористування, стала енергетика, сільське господарство та сталий розвиток.

Практична частина (3 год.).

- 2.4. Еколого-економічні інструменти.
- 2.5. Екологічний слід як стандартизований показник споживання людиною природних ресурсів.
- 2.6. Відповідальне ставлення до природних ресурсів та збалансоване природокористування – основа сучасного бізнесу України.

Тема 3. Пріоритети сталого розвитку України в соціальній сфері.

Теоретична частина (3 год.).

- 3.1. Освіта для сталого розвитку: стратегічні напрями та практичні результати.
- 3.2. Зростання інтелектуального потенціалу та соціального статусу нації.
- 3.3. Охорона здоров'я населення, зниження смертності та подовження тривалості життя як соціальні пріоритети.

Практична частина (3 год.).

- 3.4. Місцеві плани дій: роль громади.
- 3.5. Вирішення регіональних проблем як проектна діяльність.

- 3.6. Підтримка соціально орієнтованих способів ведення господарства.

Тема 4. Пріоритети сталого розвитку України в екологічній сфері.

Теоретична частина (3 год.).

- 4.1. Інтеграція екологічної складової в галузеві політики та екологізації технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті. Вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління.
- 4.2. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідної справи, покращення екологічного стану агроландшафтів.
- 4.3. Екологічна безпека ядерних об'єктів, захист населення та довкілля від негативного впливу наслідків катастрофи на Чорнобильській АЕС та небезпеки інших АЕС.

Практична частина (3 год.).

- 4.4. Конвенція про охорону біологічного різноманіття.
- 4.5. Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням.
- 4.6. Національна екологічна стратегія України: документи та їх реалізація.

Тема 5. Стратегічні засади формування сталого розвитку в Україні.

Теоретична частина (3 год.)

- 5.1. Формування демократичного суспільства.
- 5.2. Освіта і наукове забезпечення у сфері сталого розвитку.
- 5.3. Енерго– та ресурсозбереження. Перебудова системи поводження з відходами.

Практична частина (3 год.).

- 5.4. Перехід до сталого природокористування.
- 5.5. Збереження біологічного і ландшафтного різноманіття.
- 5.6. Реалізація політики сталого регіонального розвитку.

Узагальнення знань і формування висновків. (3 год.).

Перспективи економічного, соціального, екологічного розвитку України в контексті концепції сталого розвитку (суспільнозначимий проект «Сталий розвиток навколо нас: село, місто, район, область»).

Основні вимоги до знань та вмінь

Учні повинні знати і розуміти поняття:

- сталий розвиток;
- стратегічні пріоритети сталого розвитку в соціальній, економічній та екологічній сфері;
- сучасні природно-техногенні процеси в Україні;
- основні цілі Стратегії сталого розвитку України;
- основні законодавчі документи з питань сталого розвитку.

Учні повинні вміти:

- працювати зі законодавчими документами;

- розробляти суспільнозначимі проекти;
- здійснювати порівняльний аналіз інформації, закладеної в картах, схемах, таблицях, робити висновки та пропозиції;
- знаходити аргументи та факти у науковій, довідниковій та популярній літературі на підтвердження основних положень сталого розвитку та власних проектів.

**Теоретичний матеріал для вчителя
щодо викладання освітнього модуля
«Основи стратегії сталого розвитку в Україні»
для учнів 10 класів**

Тема 1. Стратегічні пріоритети сталого розвитку України в економічній сфері.

В Україні склалася нераціональна структура природокористування та управління соціально-економічним розвитком держави, яка є неефективною та екологічно небезпечною. Сформувалася яскраво виражена сировинна спрямованість експорту, що загрожує перетворенню України на сировинний придаток розвинутих країн.

Важливими завданнями у цьому плані є: розроблення й впровадження Програми структурної перебудови економіки України до 2030 року; вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом врахування екологічної складової в політиці, програмах та стратегіях різних галузей господарства; розвиток екологічного підприємництва; розроблення механізму заохочення в усіх галузях економіки та інших видах діяльності, побуті до використання енергозберігаючих технологій; припинення будівництва надпотужних енергогенеруючих агрегатів, відмова від пріоритетного розвитку атомної енергетики; стимулювання зростання обсягів відновлюваних джерел енергії.

Важливим є розвиток «зеленої» економіки в контексті сталого розвитку і ліквідації бідності та про необхідність формування інституційних рамок такого розвитку. «Зелена» економіка в контексті сталого розвитку та ліквідації бідності є одним з важливих інструментів забезпечення сталого розвитку, а також може забезпечити різні варіанти формування політики.

Стратегії розвитку «зеленої» економіки в контексті сталого розвитку та ліквідації бідності мають:

- відповідати нормам міжнародного права;
- поважати національний суверенітет кожної країни з урахуванням її національної ситуації, цілей, обов'язків, пріоритетів і можливостей для маневру за трьома аспектами сталого розвитку;
- підкріплюватися сприятливими умовами та ефективно функціонуючими інститутами на всіх рівнях за провідної ролі урядів та за участю всіх відповідних заінтересованих сторін, включаючи громадянське суспільство;
- враховувати потреби країн, особливо тих, що перебувають в особливих ситуаціях;
- сприяти подоланню технологічного розриву між розвинутими країнами і тими, що розвиваються;
- впроваджувати раціональні моделі споживання і виробництва.

Тема 2. Стратегічні пріоритети сталого розвитку України в соціальній сфері.

Запроваджена модель ринкової трансформації українського суспільства призвела до значних соціальних втрат, ослаблення громадянських інститутів, що є загрозою демократичному розвитку. Зросли бідність, кількість захворювань, пов'язаних із соціальними проблемами, скоротилась середня тривалість життя, зменшилась кількість населення. Посилилось розшарування суспільства за майновими ознаками, рівнем доходу, можливостями доступу до соціальних благ.

Для подолання цих явищ важливими завданнями є: запровадження механізмів громадського контролю за діями органів державної влади; посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією в державі; підвищення незалежності судової влади; забезпечення незалежності ЗМІ, створення системи об'єктивного інформування про ЗР; приведення рівня заробітної плати у відповідність з реальною вартістю робочої сили; забезпечення повної зайнятості працездатного населення, економічна підтримка непрацездатних верств населення; децентралізація програм соціальної підтримки населення й підвищення ролі місцевих органів влади у вирішенні проблем бідності на основі цільового закріплення податків за місцевими бюджетами.

Тема 3. Стратегічні пріоритети сталого розвитку України в екологічній сфері.

Практика господарювання останніх років спричинила посилення антропогенного навантаження на природно-ресурсний потенціал, що призвело до деградації багатьох його складових. Загальний індекс природоємності ВВП більше ніж у 10 разів перевищує середньосвітовий.

Тому важливими завданнями є: удосконалення економічного механізму природокористування, який передбачає економічну оцінку природно-ресурсного потенціалу; запровадження принципів «забруднювач сплачує», «користувач сплачує»; технологічна модернізація гірничодобувної та переробної галузей, рекультивація порушених земель; орієнтація на експорт кінцевої продукції, перероблення вторинної сировини; перехід до інтегрованого управління водними ресурсами на основі басейнового принципу управління; формування інвестиційної політики, спрямованої на використання енерго- та ресурсозберігаючих технологій.

Ресурси рослинного і тваринного світу України протягом останніх 50 років мають стійку тенденцію до виснаження. Важливими завданнями стабілізації та поліпшення такої ситуації є: забезпечення ефективного функціонування національної екологічної мережі; зростання площі природно-заповідного фонду до середньоевропейських показників (не менше ніж 10 %); удосконалення системи моніторингу біо- та ландшафтного різноманіття; підтримка розвитку екологічного туризму.

Тема 4. Стратегічні засади формування сталого розвитку в Україні.

Передумовою сталого розвитку України є інтеграція екологічної політики, тобто узгодження на ранніх стадіях планування галузевих і природоохоронних цілей, завдань і заходів з метою пошуку можливостей їх взаємного підсилення та визначення природоохоронних пріоритетів там, де це необхідно. За таких підходів визначення та впровадження стратегічних загальнодержавних пріоритетів і заходів забезпечує більш високий рівень охорони довкілля.

Природоохоронна політика не в змозі вирішити це завдання самотужки, у відриві від інших галузевих політик. Питання інтеграції екологічної політики в галузеві політики є ключовим для природоохоронних структур. Утім, для інших міністерств і відомств воно не є першочерговим, а часто розглядається як таке, що встановлює певні обмеження у галузевій діяльності та створює відповідні труднощі для розвитку галузі. На інституційному рівні немає державного органу, який би координував інтеграцію екологічної складової в усі сектори економіки та суспільного життя.

В Україні стратегічне планування розвитку країни не орієнтоване на планування сталого розвитку. При цьому планування розвитку галузевих політик майже не враховує третю складову сталого розвитку – екологічну. Навіть ті галузеві стратегії та програми, які мають розділ з екологічної проблематики, не пов'язані зі стратегічними завданнями державної екологічної політики і відображають лише окремі аспекти поводження з відходами, енергоефективності, ресурсозбереження. Наслідком цього є те, що галузеві програми та стратегії не мають потужної екологічної складової, реалізація якої могла б забезпечити технічне переоснащення, запровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних і екологічно безпечних технологічних процесів.

В умовах масштабних суспільно-політичних змін, які відбуваються в Україні, економічних перетворень, а також зростання антропогенного навантаження на природу, розроблення та впровадження в конкретних планах дій узгодженої стратегії сталого розвитку (СР) може бути адекватною відповіддю на виклики часу.

Доцільність переходу до СР визначається як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, що пов'язані з євроінтеграційними прагненнями України та необхідністю виконання міжнародних зобов'язань. Стратегія переходу до СР має ґрунтуватися на аналізі тих дисбалансів, які існують в економічних, соціальних та екологічних сферах, і на подальшому визначенні шляхів їх подолання.

Тема 5. Стратегічні засади формування сталого розвитку в Україні.

Формування політики СР. Україна задекларувала своє бажання перейти на шлях СР на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992, підписавши Декларацію Ріо і Програму дій Порядок денний на 21 століття.

Але й досі відсутні основні стратегічні документи ЄР. Важливими завданнями у зв'язку з цим є: розроблення і впровадження Національної та регіональних стратегій ЄР, а також проведення експертизи чинного законодавства щодо його відповідності принципам ЄР з метою створення адекватного правового поля; здійснення інституційної модернізації системи державного управління у сфері охорони довкілля, зокрема створення Національної агенції зі ЄР; розроблення та впровадження системи індикаторів ЄР.

Структурна перебудова та оздоровлення економіки України. В Україні склалася нераціональна структура природокористування та управління соціально-економічним розвитком держави, яка є неефективною та екологічно небезпечною. Сформувалася яскраво виражена сировинна спрямованість експорту, що загрожує перетворенню України на сировинний придаток розвинутих країн.

Важливими завданнями у цьому плані є: розроблення й впровадження Програми структурної перебудови економіки України до 2030 року; вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом врахування екологічної складової в політиці, програмах та стратегіях різних галузей господарства; розвиток екологічного підприємництва; розроблення механізму заохочення в усіх галузях економіки та інших видах діяльності, побуті до використання енергозберігаючих технологій; припинення будівництва надпотужних енергогенеруючих агрегатів, відмова від пріоритетного розвитку атомної енергетики; стимулювання зростання обсягів відновлюваних джерел енергії.

Збалансоване ведення сільського господарства. В Україні дуже високий рівень сільськогосподарського освоєння території (72%). Розораність земельного фонду становить 58%, частка еродованих земель – 57,4% площі країни. Надмірне навантаження на земельні ресурси спричинило деградацію ґрунтів та ін. негативні процеси.

Важливими завданнями цього напрямку є: розроблення та впровадження Національної програми екологізації сільського господарства; розширення мережі господарств, що спеціалізуються на біологічному землеробстві й тваринництві; застосування державного контролю за використанням генетично модифікованих організмів.

Формування демократичного суспільства, зниження рівня соціально-економічної нерівності. Запроваджена модель ринкової трансформації українського суспільства призвела до значних соціальних втрат, ослаблення громадянських інститутів, що є загрозою демократичному розвитку. Зросли бідність, кількість захворювань, пов'язаних із соціальними проблемами, скоротилась середня тривалість життя, зменшилась кількість населення. Посилилось розшарування суспільства за майновими ознаками, рівнем доходу, можливостями доступу до соціальних благ.

Для подолання цих явищ важливими завданнями є: запровадження механізмів громадського контролю за діями органів державної влади; посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією в державі;

підвищення незалежності судової влади; забезпечення незалежності ЗМІ, створення системи об'єктивного інформування про СР; приведення рівня заробітної плати у відповідність з реальною вартістю робочої сили; забезпечення повної зайнятості працездатного населення, економічна підтримка непрацездатних верств населення; децентралізація програм соціальної підтримки населення й підвищення ролі місцевих органів влади у вирішенні проблем бідності на основі цільового закріплення податків за місцевими бюджетами.

Перехід до природокористування на засадах сталого розвитку. Практика господарювання останніх років спричинила посилення антропогенного навантаження на природно-ресурсний потенціал, що призвело до деградації багатьох його складових. Загальний індекс природоємності ВВП більше ніж у 10 разів перевищує середньосвітовий.

Тому важливими завданнями є: удосконалення економічного механізму природокористування, який передбачає економічну оцінку природно-ресурсного потенціалу; запровадження принципів «забруднювач сплачує», «користувач сплачує»; технологічна модернізація гірничодобувної та переробної галузей, рекультивация порушених земель; орієнтація на експорт кінцевої продукції, перероблення вторинної сировини; перехід до інтегрованого управління водними ресурсами на основі басейнового принципу управління; формування інвестиційної політики, спрямованої на використання енерго- та ресурсозберігаючих технологій.

Збереження біологічного і ландшафтного різноманіття. Ресурси рослинного і тваринного світу України протягом останніх 50 років мають стійку тенденцію до виснаження. Важливими завданнями стабілізації та поліпшення такої ситуації є: забезпечення ефективного функціонування національної екологічної мережі; зростання площі природно-заповідного фонду до середньоєвропейських показників (не менше ніж 10 %); удосконалення системи моніторингу біо- та ландшафтного різноманіття; підтримка розвитку екологічного туризму.

Формування освітнього та наукового потенціалу СР. Критична ситуація в галузі освіти пояснюється багаторічним пануванням споживацького ставлення до природи, руйнуванням народних традицій раціонального природокористування; недооцінкою екологічних знань у системі освіти.

Освіта для сталого розвитку є новим освітнім напрямом, який лише починають впроваджувати. Для позитивного розвитку наукової та освітньої складових СР важливими завданнями є: державна підтримка наукових досліджень з проблем переходу до СР; введення навчальної дисциплін «Сталий розвиток» та «Екологія» в освітні програми як базового компонента; створення та впровадження системи обов'язкової підготовки і перепідготовки державних службовців з питань сталого розвитку та охорони природи; створення цілісної національної інформаційної мережі.

Список рекомендованої літератури

1. Стан виконання в Україні положень «Порядку денного на ХХІ століття» (2002–2012) / За ред. Руденко Л. Г. – К. : Академперіодика, 2014. – 359 с.
2. Основи стійкого розвитку / Мельник Л. Г. – Суми: Університетська книга, 2005. – 657 с.
3. Ріо-де-Жанейро – Йоганнесбург: паростки ноосферогенезу і відповідальність за майбутнє / В. Я. Шевчук, Г. О. Білявський, Ю. М. Саталкін та ін. – К.: Геопринт, 2002. – 118 с.
4. Збірник наукових доповідей НАН України «Проблеми сталого розвитку України». Київ, 2001.
5. Павличенко П.Г. «До теорії та практики сталого розвитку». Екологічний вісник. №11-12. 2002.
6. Павличенко П.Г. «Сталий розвиток – питання термінології та предмета». Матеріали Другої всеукраїнської конференції громадськості. Київ. 2002.
7. Трегобчук В.М. «Еколого-економічні пріоритети розвитку України в контексті сталого розвитку». Екологічний вісник. № 9-10. 2003.
8. Шевчук В.Я. «Гармонійний розвиток – вибір ХХІ століття». Екологічний вісник. №1-2. 2002.
9. Сталий розвиток суспільства: навч. посіб./А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. – 2 вид. – К.: 2011. – 392 с.
10. Борщук Є. М. Роль ООН у формуванні концепції стійкого розвитку // Наук. вісник. – 2006. – Вип. 16.5. – С. 178–184.
11. Стратегія збалансованого розвитку: природа та суспільство: навч.-метод. посіб./укл.: В. А. Прилипко, В. М. Боголюбов, Л. Е. Піскунова. – К. : 2008. – 188 с.
12. Report of the World Summit on Sustainable Development // United Nations publication. – Johannesburg, South Africa, 2002. – 167 p.
13. Clark G. Evolution of the global sustainable consumption and production policy and the United Nations Environment Programme's (UNEP) supporting activities // Journal of Cleaner Production. – 2007. – V.15, I.6. – P. 492–498.
14. Мельник О.І. Екологізація економіки як передумова досягнення сталого розвитку / О.І. Мельник, Л.Г. Мельник, І.М. Бурлакова / збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Природно-ресурсний потенціал збалансованого (сталого) розвитку України» (Київ, 19–20 квітня 2011 р.): у 2 т. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2011. – Т.1. – С. 25–28.
15. Мельник О.І. Стратегія і тактика екологізації економіки / О.І. Мельник, Л.Г. Мельник // Основи стійкого розвитку: посібник для перепідготовки фахівців (за ред. Л.Г. Мельника). – Суми : Університетська книга, 2006. – С. 137–160.

16. Коржнев М.М. Природно-ресурсні основи сталого розвитку. Київ: Вид. КНУ. – 2001. – 270 с. [Посилання на Інтернет-ресурс <http://www.geol.univ.kiev.ua/lib/prostr.pdf>]
17. А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник – 2 вид. – К.; 2011. – 392 с. [Посилання на Інтернет-ресурс http://msdp.undp.org.ua/data/publications/rozvytok_suspilstva_undp.pdf]
18. Стратегія сталого розвитку: підручник / В. М. Боголюбов, М. О. Клименко, Л. Г. Мельник та ін. — Херсон : Олді-плюс, 2012. — 446 с.
19. Освіта для сталого розвитку // Освітні коментарі № 7-8-9, 2011 р. [Посилання на Інтернет-ресурс http://rmkdubrovick.ucoz.ru/_ld/1/184_mm0.pdf]
20. Медоуз Д.Х. та ін Межі зростання // Тез. докл. за проектом Римського клубу «Складне становище людства». 2-е вид. М.,1991.
21. Медоуз Д., Й. Рандерс, Д. Медоуз. Межі зростання. 30 років потому. – М. : 2007. [Посилання на Інтернет-ресурс http://rmkdubrovick.ucoz.ru/_ld/1/184_mm0.pdf]
22. UNESCO. Education for Sustainable Development Lens: A Policy and Practice Review Tool, 2010. [Посилання на Інтернет-ресурс <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001908/190898e.pdf>]
23. UNESCO. Education for Sustainable Development. Sourcebook, 2012. [Посилання на Інтернет-ресурс <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002163/216383e.pdf>]
24. International Journal of Sustainable Development.
25. Agronomy for Sustainable Development. Official journal of the Institut National de la Recherche Agronomique (INRA).
26. International Journal of Sustainable Development & World Ecology.
27. Robert W. Kates, Thomas M. Parris, and Anthony A. Leiserowitz. What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice // Environment: Science and Policy for Sustainable Development, Volume 47, Number 3, 2005. Pages 8–21. [Посилання на Інтернет-ресурс http://www.hks.harvard.edu/sustsci/ists/docs/whatisSD_env_kates_0504.pdf]
28. Караєв Н. В., Корпан Р. В., Коцко Т. А. Сталий розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 384 с.
29. Збалансований (сталий) розвиток України – пріоритет національної політики. Матеріали Всеукраїнської наукової екологічної конференції 26 жовтня 2010 р. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2010.

30. Основи стійкого розвитку: Практикум: Навч. посібник / За ред. Мельника Л. Г. та Карінцевої О. І – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 352 с.

31. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату [Посилання на Інтернет-ресурс http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_044

32. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку [Посилання на Інтернет-ресурс http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/agenda21.pdf]

33. Конвенція ООН про біологічне різноманіття [Посилання на Інтернет-ресурс http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_030

34. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці (1994 р.) [Посилання на Інтернет-ресурс http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_120]

35. Україна після 2015 року: Майбутнє, якого ми прагнемо / Національна доповідь. [Лібанова Е. М., Балакірева О. М., Єрмолаєв А. В. та ін.] – К. : 2013. [Посилання на Інтернет-ресурс <http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/PR/Post%202015%20Ukraine%20ukr.pdf>]